

У збірці знаходимо елементи іншого мовленнєвого коду – листування між персонажами. Листи характеризуються уважним добором лексичних засобів, відсутністю скорочень, розмовних форм, синтаксичною правильністю. Так, лист тринадцятирічної Есме до випадкового знайомого – це зразок високого стилю епістолярного жанру, що у внутрішній комунікації імплікує унікальність героїні, а у зовнішній – основні теми збірки: право на «інакшість» і духовну близькість між людьми.

Отже, аналіз мовленнєвого коду «Дев'яти оповідань» є інструментом розкриття філософської концепції автора. Тут, зокрема заслуговує на увагу питання імплікатур у мовленні антагоністів, які реалізують протилежні імпліцитні смисли у внутрішній і зовнішній комунікації, що може бути предметом подальших студій.

Література:

1. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: Монографія / Л. Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 322 с.
2. Шевченко И.С. Историческая динамика прагматики предложения. Английское вопросительная предложения XVI – XX веков / И. С. Шевченко. – Харьков : Константа, 1998. – 167 с.
3. Crystal, D. The Cambridge encyclopedia of English, 2nd ed. / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 506 p.
4. New world encyclopedia. – Режим доступу: http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Roman_Jakobson
5. Stellessman, J. Aspects of dramatic communication: Action, non-action, interaction / J. Stellessman. – Amsterdam : Rodopi, 1992. – 164 p.

Джерело ілюстративного матеріалу:

6. Salinger, J. D. 1953. Nine Stories / J.D. Salinger. – United States : Little, Brown and Company. Reprint edition, 1991. – 89 p.

УДК 811.161.2

І. О. Купіна,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КАТЕГОРІЙ ПРОСТОРУ ТА ЧАСУ В СЕМАНТИЧНОМУ ПОЛІ «ГРАНИЧНІСТЬ»

У статті розглянуто функціонування фразеологічних одиниць як мовних засобів репрезентації категорій простору та часу в семантичному полі «Граничність». Проаналізовано фразеосинонімічні ряди, об'єднані інтегральною семою.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеосинонімічні ряди, семантичне поле.

В статье рассмотрено функционирование фразеологических единиц как языковых средств репрезентации категорий пространства и времени в семантическом поле «Предельность». Проанализированы фразеосинонимические ряды, объединенные интегральной семой.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеосинонимические ряды, семантическое поле.

The paper dwells on the functioning of phraseological units as linguistic resources of representation space and time categories in the semantic field «limit». Phraseological-synonymic lines which are combined by integral seme are analyzed in this article. The choice for the study of phraseological units caused by the importance of the concept of 'limit' that passes through the point of human being in his space-time definiteness where space and time are the basic philosophical categories that reflect the objective reality through the system of linguistic resources and are presented in the form of space-time coordinates of the life.

Key words: phraseological unit, phraseological- synonymic lines, semantic field.

Простір і час – основні філософські категорії, що віддзеркалюють об'єктивну реальність через систему мовних засобів і представлені у вигляді просторово-часових координат буття. Визначення категорій простору та часу, перш за все, – проблема світогляду, гносеології. Для філологічних досліджень актуальність концепції простору та часу полягає в пошуці відображення буття, у можливості синтезу картини світу, національної свідомості, шляхом аналізу мовних засобів.

Простір розглядається у філософії, геометрії, культурології, психології, лінгвістиці та інших науках. Простір, поряд із часом, є основним атрибутом матерії, основної форми буття. Однак простір, на відміну від часу, краще сприймається людиною, бо для того, щоб зрозуміти простір, достатньо відкрити очі, повернути голову, підняти руки.

На сьогодні висвітлено декілька концепцій простору та часу для різних рівнів організації Всесвіту. У макросвіті, де існують два різновиди класичних полів – електромагнітне та гравітаційне, Людина – істота макроскопічна. Саме макроскопічний простір-час є одним із головних у досвіді та пізнанні людства, у ньому реалізовані об'єкти людських масштабів. Різноманітні макроскопічні об'єкти ми сприймаємо не безпосередньо, а лише через інші об'єкти та явища, тобто через переосмислення інформації на макроскопічну мову.

Семантика образних фразеологічних одиниць зі значенням простору віддзеркалюється за допомогою семантичної моделі, що є сукупністю таких макрокомпонентів: денотативного, сигніфікативного, структурного, конотативного, культурно-національного. Основна мета фразеологізмів, які виражають значення простору в українській мові, – створити виразну, чуттєву, естетично значущу мовну картину світу.

Час належить до тих загадкових реалій, які, починаючи з глибокої давнини, визначали смислове поле людського світосприйняття і формували його світовідчуття. Загадка часу хвилювала і досі хвилює не тільки філософів, але й лінгвістів. У нашому буденному уявленні час – наступність моментів, точніше, інтервалів – секунд, хвилин, годин, днів, років, десятиліть, століть, нарешті, епох. Час плине послідовно, за допомогою часу ми виміряємо всі рухи та різноманітні зміни, що відбуваються як у зовнішньому світі, так і в нашій власній душі. На відміну від просторового руху, плин часу є незворотним: час ніколи не рухається назад. Однак при спробі перейти від повсякденного уявлення про час та його поняття й дати влучне визначення того, що таке час, виникають величезні труднощі.

Слід зазначити, що час так само, як число, величина, що має свій «кінець», «межу», «границю», «граничність», тільки граничність не «внизу», як у числа, і не «вгорі», як у величини, а в «середині». І справді, адже час видається нескінченним і в минуле, і в майбутнє, тому його «граничністю» є момент сьогодення, який є одночасно початком майбутнього і кінцем минулого, забезпечуючи цим безперервність часу.

Основними складовими простору є місце й положення, тісно пов'язані між собою. Місце має вигляд просторової межі та деякого об'єму, визначених цією межею. Положення – координатися одного місця відносно іншого, у процесі чи явищі.

Поняття граничності, у свою чергу, пов'язане з філософською категорією межі. Граничність у контексті часу і граничність у просторі помітно відрізняються. Межа просторових об'єктів не імплікує необхідність безпосереднього переходу до іншого об'єкта. Якщо людина припускає існування навколо себе порожнього простору, то у світі життя порожнього часу не існує. Отже, у темпоральному контексті значення межі синкретичне: одночасно входить у різні часові наповнювачі, тим самим створюючи передумови для диференціації понять початку й кінця. Саме на темпоральному тлі відбувається чіткий розподіл єдиного поняття граничності. Усе, що відбувається в часі, має початок і кінець, але не все, що існує у просторі, співвідносне з цими поняттями. Особливість полягає в тому, що час, запозичивши поняття одночасної лінії і її граничності з моделі простору, розподіляє граничність, застосовуючи опозицію початку–кінця.

Тому класифікація фразеологічних одиниць зі значенням граничності будуватиметься на основі системних відношень таких філософських категорій, як простір і час, що є основною опозицією семантичного поля «Граничність».

Таким чином, структура поля розглядається як парадигма, семантичним стрижнем якої слугує певний семантичний інваріант, що міститься у значенні кожної фразеологічної одиниці як члена парадигми й забезпечує наявність зв'язків між усіма її елементами. Предметом нашого дослідження є лінгвокогнітивні властивості та семантико-функціональні особливості категорії граничності у фразеологічних одиницях на позначення простору та часу.

Фразеологічні одиниці зі значенням простору та часу неодноразово залучалися до аналізу, про що свідчать дослідження як вітчизняних мовознавців, зокрема Л. Г. Авксентьева, В. С. Калашника, Л. А. Лисиченко, Ю. Ф. Прадіда, П. О. Редіна, В. Д. Ужченка, так і зарубіжних – Дж. Лакоффа, Ж. Фоконьє, Ш. Бригітте, Н. Д. Арутюнової, В. Л. Архангельського, Ю. М. Караулова, О. С. Яковлевої. Проте фразеологічні одиниці зі значенням простору та часу у фразеологічній вербалізації граничності не були представлені спеціальним дослідженням, у цьому й вбачаємо актуальність проблеми.

Різноманітні поля повинні бути побудовані, виходячи з теорії опозиції, бо «опозиції є не принципом об'єднання елементів, а засобами, за допомогою яких можна визначити, що зазначені елементи відрізняються і сприяють вивченню не інтеграції, а диференціації лінгвістичних елементів» [2, с. 28].

Таким чином, метод опозиції, застосований до фразеосемантичних груп, виконує одночасно дві функції: з одного боку, слугує вичленуванням диференційних сем, і як результат цього, з іншого боку, є основою внутрішньої класифікації фразеосемантичної групи.

Розглянемо опозицію, що фіксує співвідношення філософських категорій часу й простору: граничність простору – граничність часу. Ця опозиція заснована на протиставленні кількісної характеристики предмета й дії. Тому, увесь фактичний матеріал, урахувавши організацію фразеологізмів у фразеосемантичні групи, яка передбачає парадигматичні відношення, можна поділити на блоки за семантичним критерієм, визначивши ієрархію інтегральних та диференційних сем у структурі ФО. Семантичні блоки об'єднують фразеосемантичні ряди зі спільною інтегральною семою і пов'язані між собою диференційними семами. При виділенні семантичних блоків ФО, що входять до складу фразеосемантичної групи, урахуємо дві семи «граничність» і «простір», «граничність» і «час». Група «граничність власне простору» складається з порівняно невеликої кількості фразеологічних одиниць. У фразеології української мови частіше розглядаються одиниці, що описують безмежність простору, дороги, місцевості, але й ті одиниці, які містять сему «граничність», віддзеркалюють не зовсім точну межу або відстань. Семантичну ознаку «граничність» необхідно розуміти в загальному, абстрактному значенні. Семантичні блоки включають фразеосинонімічні ряди, об'єднані інтегральною семою.

Підґрунтям для визначення одного із блоків стали семи «граничність» і «локалізація об'єкта в просторі», який складається фразеосинонімічних рядів з ідеограмами:

1. «Граничність руху в просторі»: *куди Макар телят не ганяв* – «там або туди, де важкі умови життя, куди потрапляють, як правило, не з власного бажання; дуже далеко» [1, с. 365], *куди ворон і кісток не заносить* – «так далеко, скільки можна бачити» [1, с. 364], *у чорта на болоті (на куличках)* – «у суворих, необжитих краях» [1, с. 365]. – *Підеши туди, куди Макар телят не ганяв* (Укр. присл.). *Це найвіддаленіші нетрі, не схожі ні на що в світі, звірині заповідники, ті місця, куди, як говорили в старі часи, і ворон кісток не заносить* (О. Довженко). *І нидіє він десь там, в заулях, над Нетечею, у чорта на куличках», тоді як найкращий театральний будинок захлинається в «аксарінських» помиях* (Остап Вишня).

2. «Гранично широко»: *від краю до краю* – «по всій території, на всьому просторі; скрізь» [1, с. 311], *з кінця в кінець* – «повністю, весь; по всьому простору» [1, с. 297], *за морями та за горами* – «у дуже віддаленому, глухому, необжитому місці» [1, с. 312]. – *Богдан пройшов по тій землі від краю і до краю* (Леся Українка). *Ой ні! Далека, далека сторона, аж на краю світа!..* (М. Кропивницький). *Кузьмі здавалося, що Донбас за морями десь та за горами високими* (Григорій Тютюнник).

3. «Гранично віддалено»: *тридев'яте царство* – «дуже далека країна, земля» [1, с. 755], *за сім земель* – «так далеко, скільки можна бачити» [1, с. 734], *скільки ока* – «так далеко, скільки можна бачити» [1, с. 734]. – *У тридев'ятому царстві, у тридесятому королівстві!* (Грицько Григоренко). *Той племін у собі за сім земель поніс* [батько] (М. Рудь). *Скільки ока* – *Дніпро перед нами лелів і байдуже котив свої хвилі* (М. Старицький).

Зазначені фразеологічні одиниці за походженням пов'язані з народними казками. Уживаються числівники *три* і *дев'ять*, що в народних повір'ях мали магічне значення.

Вимірювання й визначення точного часу має велике значення в житті людини і, зрозуміло, вербалізується за допомогою різних лексичних і граматичних засобів. Час швидко піддається кількісному аналізу, вимірюється хвилинами, годинами, днями і т.п. Однак фразеологічні одиниці з темпоральним значенням відрізняються тим, що час, як правило, не називається точно, а міра часу має відносно абстрактний характер.

Семи «граничність» і «темпоральна характеристика» організовують ФО у відповідний блок, що складається з фразеосинонімічних рядів з ідеограмами:

1. «Граничність власне часу»: *судний день* – «час страшної кари; кінець світу» [1, с. 191], *з діда-прадіда* – «споконовіку, одвічно» [1, с. 201], *за царя Гороха* – «дуже давно, у дуже давні часи» [1, с. 765], *від дзвінка до дзвінка* – «від початку до кінця» [1, с. 196], *від ранку до вечора* – «постійно, весь час, цілодобово» [1, с. 190]. *Щоб ти сміявся й не переставав до самого судного дня!* – *стає на поріг Василина і вся аж пашисть знівом* (М. Стельмах). *Спадковий, уроджений. Базатирка була Марусина мати з діда-прадіда* (П. Куліш). – *Ви мало не вбили людини, відсиділи за це два роки від дзвінка до дзвінка* (В. Собко). *Вони не поклали рук од ранку до вечора* (І. Нечуй-Левицький) *Та й давно то, мабуть, було, ще за царя Гороха, як було людей трохи* (М. Кропивницький).

2. «Граничність життя і смерті людини»: *прощатися зі світом* – «умирати, гинути» [1, с. 581], *спроводити на той світ* – «доводити до загибелі, до смерті» [1, с. 259], *на краю могили* – «перед смертю, близько до смерті» [1, с. 312], *на ладан дихати* – «бути безнадійно хворим, близьким до смерті; помирати» [1, с. 200], *до зроби* – «до кінця життя, до самої смерті, постійно, завжди» [1, с. 172]. *То була стріла в слину гадячу обмочена. І запекло Івана під серцем, і чує він, що з світом*

процасться (Легенди). – *Розкажіть, як вів себе на фронті мій братик? Мені відомо, якою звіриною він був, скільки людей спровадив на той світ* (А. Чумак). *Не мені ціли запашині квітки, мій садок проріс скрізь бугилою. Нічий милий зір не запав втямки, не простяг ніхто за весь вік руки... В самоті стою над могилою* (П. Грабовський). *Він вже старий. Він дихає на ладан* (М. Костомаров). *Ти ж колись говорив, що коли покохаєш, то любитимеш до гробу* (З. Мороз).

Основу семантики фразеологізмів з просторовим та часовим значенням становить фразеологічний образ. Фразеологізми за *тридев'ять земель, де Макар телят не пас, за царя Гороха, у чорта на запічку* та інші містять у собі національно-культурну специфіку. У фразеологічних образах віддзеркалюється сприйняття дійсності, пов'язане з міфологічним мисленням, наявність свого й чужого простору, населеного ворожими для людини істотами.

Головною функцією фразеологізмів з просторовим і часовим значенням є уміння виразити суб'єктивний, емоційно-оцінний погляд на світ, наблизити до нас мовні факти, зробити їх яскравими, що реально існують в нашому уявленні. Фразеологічний образ сприяє формуванню експресивності, емоційності, виразності ФО, тому що є домінуючою частиною конотативного компонента фразеологічного значення. Образна основа фразеологізмів із просторовим і часовим значенням побудована на гіперболічній метафорі: ідея значного перебільшення кількісних ознак і просторових орієнтирів визначає образну структуру ФО.

Таким чином, семантичні зв'язки у фразеології організують певну систему, аналіз фрагменту якої свідчить, що фразеологічним одиницям властива синонімія – один із найважливіших системних зв'язків, які організують ФО в групі. Семантичний аналіз ФО зі спільною семою «граничність» дозволив виділити фразеосемантичні групи «граничність простору» та «граничність часу», а також й синонімічні ряди цієї групи. Явище градації в межах фразеосинонімічних рядів, структуроване входженням у семантику ФО смислового компонента граничності, враховується при дослідженні фразеосемантичної групи, де простежується власне простір і власне час у фразеологічній вербалізації граничності. Отже, значення більшості ФО складне й багатомірне. Фразеологічні одиниці називають той чи інший стан не однозначно, як слово, а передають своєрідне змішування станів, де виявляється зв'язок семантики ФО з екстралінгвістичними явищами, мовним відображенням яких вони є.

Література:

1. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка. – 2003. – 1104 с.
2. Щур Г. С. О новом и старом в теориях поля в лингвистике / Г. С. Щур. – Ярославль, 1970.

УДК 811.112.2'373

О. Л. Латиніна,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ХАРАКТЕРИСТИКА ГАСТРОНІМІВ ЯК ОКРЕМИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА КОМПОНЕНТІВ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядаються гастроніми як окремі лексичні одиниці та компоненти фразеологічних одиниць німецької мови на прикладі тематичної групи «Овочі та зелень».

Ключові слова: компонент-гастронім, фразеологічні одиниці із гастрономічним компонентом, тематична група.

В статье рассматриваются гастронимы как отдельные лексические единицы и компоненты фразеологических единиц немецкого языка на примере тематической группы «Овощи и зелень».

Ключевые слова: компонент-гастроним, фразеологические единицы с гастрономическим компонентом, тематическая группа.

The article deals with gastronomic components as a lexical units and components of phraseological units in German in the context of thematic group «Vegetable and fresh greens».

Key words: gastronomic component, phraseological units with a gastronomic component, thematic group.

Тема харчування актуальна для кожної людини на будь-якому історичному етапі розвитку суспільства. Їжа в житті людини має не просто велике значення, а є життєво необхідною, оскільки є основною біологічною потребою людини. У різні історичні часи склад їжі й характер харчування населення формувалися поступово залежно від кліматичних та географічних умов, економічного і культурного рівня розвитку країни з урахуванням національних звичаїв та особливостей. У руслі антропологічної парадигми викликає інтерес специфіка відображення у фразеологічних одиницях з гастрономічним компонентом (ФОГК) національної ментальності та свідомості. Гастроніми відносяться у своєму самостійному вживанні до височастотної зони лексичного складу, до його найбільш давньої, одвічної та соціально значущої частини [3, с. 97]. Гастроніми були предметом досліджень Я. В. Браницької, П. П. Буркової, Е. А. Гашимова, Н. П. Головніцької, Д. Ю. Гулінова, О. О. Дормідонтової, А. Ю. Земскової, І. В. Пахомової.

Компонент-гастронім ФОГК має слівний характер. Його роль у створенні цілісного фразеологічного значення ФОГК є різною і визначається в основному можливістю ФОГК зіставлятися з еквівалентною вільною сполукою, тому не останню роль, поза сумнівом, відіграють головні, первинні, прямі значення слів-компонентів ФОГК. **Актуальність** розвідки зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасної лінгвістики на вивчення та розв'язання питань щодо отримання, збереження та передачі інформації ФОГК і визначається потребою дослідження компонентів-гастронімів (КГ) як окремих лексичних одиниць та компонентів ФОГК. **Метою** статті є характеристика КГ досліджуваних ФОГК як окремих лексичних одиниць на прикладі тематичної групи «**Овочі та зелень**».

Прикметник *гастрономічний* співвідноситься за значенням з іменником *гастрономія* (від грец. *gastronomia* – «мистецтво приготування їжі», складне слово, утворене з основ іменників *gaster* – «шлунок» і *nomos* – «закон»). У тлумачному словнику української мови термін «*гастрономія*» має два значення: 1. знання та розуміння кулінарії; 2. продукти харчування, переважно закусочні. [1, с. 40; 2, с. 480]. До складу тематичної групи «**Овочі та зелень**» входить 19 КГ, які беруть участь в утворенні 142 досліджуваних ФОГК. (11,2%): Bohne (23), Kartoffel (17), Rübe (14), Gurke (13), Erbse (12), Kohl (12), Kraut (10), Gemüse (6), Salat (6), Tomate (6), Zwiebel (6), Petersilie (4), Spargel (4), Radieschen (3), Linsen (2), Paprika (1), Rettich (1), Schnittlauch (1), Spinat (1).